

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ / ECONOMIC THEORY

УДК 330.34+94(477)

ПИЛИПЕНКО О.В.^{1*}, ШЕВЧУК В.О.²

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, маркетингу та бізнес-адміністрування, Державний університет інфраструктури та технологій, e-mail: o_v_pylypenko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3096-2377

2*к.е.н., доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Державний університет інфраструктури та технологій, e-mail: wladka@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7121-598X

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ КЛАСИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ

Мета. У статті розкрито і проаналізовано здобутки таких постатей, як С. Десницький, М. Балудянський, В. Каразін в процесі формування та розвитку української економічної думки в період XVIII-XIX ст. Проаналізовано, що найвагоміший вплив на систему економічних поглядів цих українських дослідників здійснили концепції представників класичної політичної економії. **Методика.** Для досягнення поставленої мети використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання, зокрема наукового абстрагування, індукції та дедукції, аналізу та синтезу – для дослідження джерел, положень і гіпотез висловлених С. Десницьким, М. Балудянським, В. Каразінім, сформованих під впливом поглядів класика політичної економії А. Сміта. **Результати.** У статті проаналізовано в історико-еволюційному, теоретичному та практичному аспектах погляди та ідеї С. Десницького, М. Балудянського, В. Каразіна. Визначено, що економічні погляди цих українських науковців переважно базуються на теоретичних засадах класичної політичної економії, зокрема на концепціях А. Сміта. **Наукова новизна.** Обґрунтовано, що дослідження С. Десницького були зосереджені на категорії «власність» та аналізі відносин власності; М. Балудянський у своїх рукописах утверджував понятійний апарат політичної економії, досліджуючи ринковий механізм, кон'юнктуру і конкуренцію у сфері сільськогосподарського виробництва; В. Каразін, будучи прибічником трудової теорії вартості, розробив аграрну програму, реалізував свої проекти та винаходи в сільському господарстві, розвиваючи також українську технічну думку. **Практична значимість.** Дослідження виявило, що науковці-теоретики обслуговували інтереси власників ресурсів, асоціювали багатство з чеснотами, обґрунтовували існування землевласників та експлуатацію ними найманого працівника, вбачали основною причиною бідності лінощі, незацікавленість в результатах праці, нездатність відповідально і розумно організувати свою працю. Так, М. Балудянський та В. Каразін причину бідності простого народу України вбачали в пияцтві та лінощах, які призводили до морального та матеріального зубожіння; основним своїм завданням вважали допомогти більш заможним селянам, які мали певний стартовий капітал; отримували певні субвенції від урядів.

Ключові слова: історія економічної думки, класична політична економія, С. Десницький, М. Балудянський, В. Каразін

Постановка проблеми

Починаючи з другої половини XVIII ст. економічна думка України була пронизана антикріпосницькими ідеями, які були відображені у творах просвітителя Я. Козельського, філософа Г. Сковороди. Наприкінці XVIII ст. – у першій половині XIX ст. в період розпаду кріпосницької системи та формування капіталістичного укладу відбулося становлення економічної науки як самостійної галузі знань. Видатними представниками цього періоду були С. Ю. Десницький, М. А. Балудянський, В. Н. Каразін.

В економічних поглядах науковців посилилася дворянсько-ліберальна течія. До того ж пануючий вплив на економічну думку України у XIX ст. здійснювала класична політична економія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Варто зазначити, що С. Десницький і М. Балудянський розглядаються сучасними науковцями швидше як правники, юристи, а не як економісти, і більшість сучасних наукових праць присвячені дослідженню саме цих аспектів їх наукової спадщини. Так, член-кореспондент Академії правових наук України Г. Л. Знаменський у замітці «До 90-річчя академічних економіко-правових досліджень в Україні» [6] підкреслює прогресивну роль С. Ю. Десницького, М. А. Балудянського у становленні вітчизняного господарського та комерційного права.

І. А. Фареній, характеризуючи діяльність С. Десницького, зазначає, що він – «... перший з українців, хто досягнув явище економічної науки» [14].

В. В. Небрат, фокусуючись насамперед на аналізі економіко-правових поглядів С. Десницького, зупиняється в тому числі на розкритті ним сутності та джерел походження економічних проблем розвитку мануфактурного виробництва, (що якраз виникало на той час), розвитку торгівлі, сільського господарства, грошей, кредиту, державного бюджету і податків, статей витрат державного бюджету, а також корупції та лобізму в політиці. Окремо дослідниця зупиняється на аналізі поняття власності його у працях та акцентує увагу на впливі поглядів А. Сміта на погляди С. Десницького [11].

А. Ксеніч відносить М. Балудянського до групи західноукраїнських економістів – засновників Петербурзької юридичної школи [8].

В. В. Олейников у своїй праці «Фінансово-правові погляди М. А. Балуг'янського» розглядає не тільки економічну концепцію Балудянського (Балуг'янського), але й доробок ученого у галузі права. Він зазначає, що творча спадщина Балудянського на сьогодні ще мало досліджена. Щоправда, для цього є й об'єктивні причини – положення економічної теорії вченого збереглися у вигляді конспектів лекцій, а основний задокументований доробок має вигляд законопроектів, тому мають особливі умови зберігання. Автором (В. Олейниковим) вивчені проекти державних перетворень та інші праці М. Балудянського в галузі фінансового та державного права, судового устрою тощо [12].

А. В. Гончаров [4] досліджує ідеї М. Балудянського у праці «Про національне багатство. Зображення різноманітних господарських систем» з точки зору їх впливу на формування системи соціального захисту, податкову систему та законодавство у цих сферах.

С. М. Голубка зупиняється на прогресивних ідеях М. А. Балуг'янського, який запропонував «для підтримки загальної свободи торгівлі необхідно скасувати всі безпосередні податки, поголовні та цехові збори, й особливо податки на товари першої необхідності...» [3, с. 164].

У працях інших дослідників підкреслюється вклад М. А. Балуг'янського у становлення та розвиток юридичних наук. А. М. Вайновський [1] зазначає, що М. Балудянський вносив зміни в судочинство, запропонувавши у 1827 р. проект, в якому підкреслювалася необхідність встановлення незалежності суддів шляхом їх довічного призначення.

А. Ю. Гельман та М. А. Чайковська у своєму аналізі поглядів В. Н. Каразіна, висловлених ним у різних працях, зокрема у «Домоводстві», зазначають, що «... погляди (Каразіна) відображають намагання пристосувати новаторські капіталістичні ідеї до реалій тогочасних умов» [2].

А. В. Хрідочкін зазначає, що «...теоретичні погляди В. Каразіна знаходили своє втілення в його практичній діяльності». Цікаво, що цей дослідник так само, як і багато інших, докладно вивчає погляди Каразіна на селян («поселян», як зазначено в працях Каразіна), сільське господарство та кріпосництво, його ставлення до вирішення «селянської проблеми» (наприклад, через створення Товариства добрих поміщиків) [15]. А. Хрідочкін та П. Макушев докладно дослідили життєпис В. Н. Каразіна, становлення його світогляду, діяльність на адміністративних та державних посадах, громадську і політичну активність, господарювання у Кручику, листування з царем та тогочасними високопосадовцями з питань державного та місцевого самоврядування, реорганізації судової системи в країні, зовнішньої торгівлі, майбутнього державних селян та інших питань. Автори наголошують на надзвичайно плідній дослідницькій діяльності В. Каразіна в різних галузях науки і, особливо, в тих, які тісно пов'язані з сільським господарством [16].

О. М. Майструк розглядала багатогранну діяльність Василя Каразіна в різних аспектах: просвітницьку, педагогічну, але також і наукову та господарську. Зокрема, Ольга Майструк звертає увагу на постійний потяг В. Каразіна до наукового пошуку, підкреслює його вклад у розвиток

технологій та точних наук, раціоналізаторські пропозиції в сфері ведення господарства, вклад у становлення та розвиток промисловості. Дослідниця підкреслює масштабність та багатовекторність науково-дослідної діяльності В. Каразіна у Філотехнічному товаристві [10].

Визначаючи наукову цінність опрацювання різними вітчизняними та зарубіжними дослідниками наукового доробку С. Десницького, М. Балудянського та В. Каразіна, відзначаємо, що у науковій економічній літературі недостатньо розкрито та систематизовано економічні погляди цих науковців під впливом здобутків класика політичної економії Адама Сміта.

Формулювання цілей

Метою статті є дослідження і аналіз економічних поглядів українських науковців в період кінця XVIII – початку XIX століття, – С. Десницького, М. Балудянського, В. Каразіна, в процесі формування та розвитку української економічної думки під впливом здобутків класичної політичної економії.

Виклад основного матеріалу

Одним із найбільш ранніх науковців у сфері економічної теорії вважають Семена Юхимовича Десницького (1740-1787). Його фаховими зацікавленнями були право та економіка. Був професором Московського університету протягом багатьох років, першим переробив норми російського законодавства в правові визначення, створив цілісну систему російського права, добився заснування кафедри російського законодавства [9]. Варто зазначити, що С. Десницького був студентом знаменитого А. Сміта, коли навчався в Шотландії в університеті м. Глазго. Збереглися відомості про їх навіть дружні стосунки. Тому в Україні С. Десницького вважають першим прихильником смітівських ідей. Під впливом класика політичної економії він розробив план радикальних економічних реформ («Подання про заснування законодавчої, судової та каральної влади», 1768) [9; 13, с. 58].

У працях С. Десницького значна увага була приділена категорії «власність», її походженню, аналізу відносин власності (володіння, користування, розпорядження; відповідальність за крадіжку, втрату власності). Він розглядав власність як «пристрасть до речі» та вважав, що «за короткий час володіння і користування людина не може відчувати пристрасть до цієї речі і, вклавши мало праці при створенні цієї речі, вона слабо відчуває несправедливість, коли цю річ у неї викрадають інші люди» [13, с. 60-61].

Учений досліджував не лише правові аспекти поняття власності, але й економічну природу власності, що лягла в основу сформульованих ним положень про невідчужувані права людини, про роль приватної власності як базової економіко-правової категорії, найважливішого чинника розвитку суспільства та державного устрою [11].

В історичному аспекті С. Десницький пов'язує зародження поняття власності із переходом «первісних народів» від мисливства та збирання до осілого способу життя, землеробства, формування запасів продуктів сільського господарства, що пов'язано з переходом до землеробства і осілості. Зазначає суспільний характер засобів праці у первіснообщинному ладі: «... у народів, які живуть завдяки полюванню, саме використання речей буває в основному неподільне і загальне. ... І якщо харчуються вони всі разом, то і харчові запаси в них є загальні і нероздільні... Отже, якщо в народів, що живуть полюванням і збиранням диких плодів, немає роздільної власності на речі, то і розподіл на твоє і моє для них мало зрозумілий» [13].

У якості критерію успіху і досягнень народів, С. Десницький визначив тип господарської діяльності, що, безумовно, перекликається з поглядами на джерела багатства народів А. Сміта. Він виокремлював чотири стани соціальної організації людства: первісний, коли люди живуть за рахунок мисливства та збиральництва, наступний стан, що існує завдяки скотарству, третій – хліборобству, і четвертий стан вчений назвав комерційним. Приватна власність у С. Десницького виступає певним мірилом цивілізованості життя. І. А. Фареній порівнює підхід Десницького з теорією економічних циклів та теорією «...світів-економік, що, так чи інакше, відводять економіці роль основного критерію оцінки людського прогресу та його визначальної рушійної сили» [14].

На прикладі комерційного стану розвитку С. Десницький обґрунтовував роль економіко-майнового фактору як такого, що виступає об'єктивною основою, зумовлюючою характер і

політичних порядків, і сімейних. А загалом, за поглядами вченого, і явища соціальної і політичної домінації та соціально-ціннісні уявлення виростають з типу господарської діяльності та відносин власності [14].

В. Небрат, аналізуючи позицію С. Десницького в питаннях структури та напрямів державних витрат, організації фінансової системи та системи оподаткування, також зазначає спільність поглядів С. Десницького з поглядами А. Сміта та висловлює припущення про вплив вчення А. Сміта на погляди Десницького та запозичення класифікації державних витрат С. Десницьким у свого вчителя. Разом з тим, дослідниця зазначає подальший розвиток С. Десницьким теорії державних фінансів з позиції ринкового підходу та прогресивніші підходи в оподаткуванні: на думку С. Десницького податки є головним джерелом формування державних доходів, громадяни через оподаткування мають відшкодовувати видатки на державні послуги; сама система оподаткування повинна бути, за С. Десницьким, більш раціональною та соціально справедливою [11].

Вчений запропонував систему заходів, спрямованих на зменшення податків для нижчих верств населення, а саме уникати монополій, не накладати на всякі внутрішні товари мита, над перекупниками мати суворий нагляд. Він вважав, що розвиток хліборобства і торгівлі робить народ забезпеченим [7, с. 320].

Щодо Михайла Андрійовича Балудянського (1769-1847), то з його ім'ям пов'язане виокремлення економічної науки із системи суспільствознавства. Після закінчення Віденського університету у 1789 р. М. Балудянський зайняв посаду професора у новоствореній Грос-Варденській академії на кафедрі політичних наук, а потім на кафедрі поліційного і фінансового права та комерції. У 1797 р. захистив докторську дисертацію «Про засіки (склади, магазини)», став професором і деканом Пештського університету, а на початку XIX ст. був запрошений до Петербурга. У 1819 р. був обраний першим ректором Петербурзького університету.

Праці вченого майже не видавали на той час, і через те вони дійшли до нас переважно в рукописах. Об'єднані одним напрямком, вони ввійшли в історію економічної думки під назвою «Економічна система М. А. Балудянського» [5], де була глибоко осмислена теорія А. Сміта.

М. Балудянський пропагував ідеї А. Сміта, причому викладав їх у доступному та компактнішому вигляді, зауважуючи, що головною причиною народного багатства є праця, яка виробляє, і обмін, що розподіляє вироблене між верствами суспільства.

У праці «Про зерноховища» М. А. Балудянський піднімав ідею справедливої ціни на сільськогосподарську продукцію, зокрема хліб, писав про небезпеку як високих, недоступних цін, що провокують бідність, голод, а відтак і голодні бунти. Разом з тим, вважав, що «Такий же ефект породжується внаслідок дешевизни речей», адже працівник, у тому числі селянин, не отримуючи достатніх коштів за свій товар і свою працю, втрачає до неї стимулю. «Землероб не має за свою працю відповідної нагороди. Він не може себе утримати за продаж своїх товарів, речей, неспроможний виплатити податки й не може нічого відложити на майбутнє. Старання йде йому не на користь, а на шкоду. З року в рік вирощує менше. Якщо спіткає його одного року невдача, держава обов'язково зазнає великий голод» [13, с. 81].

Підтримуючи постулати А. Сміта, найнадійнішим регулятором ціни називав ринковий механізм та наявність попиту на продукцію сільськогосподарського виробника, у тому числі й з-за кордону, тобто виступав за розвиток міжнародної торгівлі: «Велика дешевизна на сільськогосподарські продукти виникає внаслідок відсутності споживачів, якими можуть бути мешканці або чужі. Отже, якщо взагалі начальник прагне зробити долю селян кращою, заохотити їх до праці, збільшити продуктивність, ... він настільки повинен піклуватись про збільшення споживачів, наскільки урожайніша земля дає більший запас продукції. ... Отже, зовнішня торгівля зерном перешкоджатиме крайній дешевизні і потурбується про законну ціну на товари, а також про засіб на всю індустрію та про щастя народу» [13, с. 82].

М. Балудянський висунув ідею спорудження зерноховищ (засіків), достатніх для того, щоб торговець зерном міг дочекатися сприятливої ринкової кон'юнктури, в тому числі і на зовнішньому ринку – кращого співвідношення ціна/попит і отримати кращу ціну за зерно. «Але користь спекуляції полягає не стільки у величині прибутку, який колись можна буде отримати, скільки в її послідовності, щоб за внесену в торгівлю частку дістати завжди достойний і при старанні відповідний процент. Але ця спекуляція ніколи не може бути поєднана з найбільшим урізноманітненням цін, як її розмірність, якщо вона не може потурбуватися про поширення торгівлі

дома і зовні. ...Хай же будуть добрі дороги, судноплавні річки, спокійні пункти збору податків, хай буде легкий зв'язок між усіма провінціями, округами, містами та селами, хай буде вільна зовнішня торгівля» [13, с. 84-85].

Трактував дефініцію «конкуренція», називаючи її як «скупчення». У певній мірі це вірно, адже саме велика кількість продавців у тій чи іншій галузі і приводять у дію механізм досконалої конкуренції. Учений зазначає, що «плата за працю залежить: 1. Від скупчення і попиту. 2. Від дорожнечі запасів іжі». Механізм міжгалузевого переливу капіталу сформований М. Балудянським таким чином: «Якщо ремесло прибуткове, то незабаром до нього буде залучатися така кількість капіталістів, що за великим скупченням настане рівновага між цим та іншим ремеслом. Зрештою це може стати у тій державі, ... де всі промисли користуються рівним покровительством і рівною свободою, де, нарешті, будь-який громадянин має право займатись тим промислом, який йому більше подобається» [5]. Таким чином, М. Балудянський обстоював торгівлю, вільну від тарифних та нетарифних бар'єрів, державного втручання та особисту свободу громадян і підприємців.

Дослідник В. В. Олейников, характеризуючи економічні погляди М. Балудянського і зазначаючи прихильність його до ідей А. Сміта, називає його «послідовником смітіанства». Розвиток «комерційної системи» устрою суспільства М. Балудянський обґрунтовано пов'язував з появою і розвитком міст, як центрів торгівлі. Вважав, що скасування кріпосного права необхідне для розвитку сільського господарства як основного джерела доходів держави у період кінця XVIII – початку XIX ст. [12].

Ідеї вченого в галузі законодавчого регулювання правовідносин у сфері фінансів були сформульовані на ліберальних засадах, тобто пропонували максимальне обмеження втручання держави у фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Український економіст, винахідник, суспільний і політичний діяч Василь Назарович Каразін (1773-1842) освіту здобував спочатку вдома, де певний час у сім'ї жив мислитель Г. С. Сковорода. Потім навчався у Кременчуці та Харкові, був прийнятий у гірничий корпус у Петербурзі, де набув знань з природничих наук, економіки, філософії, історії. В. Н. Каразін багато уваги приділяв економічним проблемам, в основі яких було звільнення кріпосних селян від поміщицької залежності. Василь Каразін був добре обізнаний із світовою господарською практикою і вважав, що тільки вільний селянин на власній землі може досягти високої продуктивності праці.

Варто зазначити, що В. Каразін був новатором, впроваджував ідеї у життя за допомогою власних засобів. Заснував у родовому маєткові Філотехнічне товариство, яке пропагувало новітні технічні методи сільськогосподарського виробництва.

А. В. Хрідочкін зазначає: «Певно, порядки в Кручику (родовий маєток Каразіних, нині – Харківська область) його цілком влаштували, а проблему підвищення рентабельності свого господарства він вирішував вдосконаленням «засобів землеробства»» [15].

Втілював в життя низку заходів, зокрема селянські повинності узгодив з величиною наділу, перевівши їх у грошовий еквівалент, створив громадську касу допомоги, запровадив сільське самоврядування, організував школу, для проведення сільськогосподарських експериментів виділив дослідне поле, заснував хімічну лабораторію і метеостанцію. У своєму маєткові у Краснокутську заклад дендропарк з унікальними рослинами (Каразінський дендропарк). На жаль, нововведення В. Каразіна в умовах кріпосництва не дали бажаних результатів. Загалом йому належить сорок винаходів, що свідчить про те, що паралельно з економічною думкою в цей період розвивалась і українська технічна думка. Він вбачав не просто недоліки, а й шкоду в залежному колоніальному становищі України від Російської імперії, довів, що імперська політика російського царизму зумовила втрату конкурентоздатності української легкої і харчової промисловості, а для України спричинила втрату економічної самодостатності.

В. Каразін закликав запровадити «освічене землеробство», «мистецтво і промисловість», пропагував заміну натурального податку грошовим. Радив виховувати добрі звичаї, моральні засади господарювання і ділового партнерства; розумів роль капіталу для економічного розвитку, шкоду перекупництва, негативні наслідки для економіки України експансії російських купців і промисловців, відсутності митних бар'єрів, розвинутої банківської системи та інших атрибутів розвинутої капіталістичної економіки [13, с. 67-68].

У своїх працях В. Каразін обстоював необхідність стимулювання праці і матеріального зацікавлення наймитів і простих працівників у результатах праці: «...в ніякому випадку наймит не

може бути пастирем і не має підстави радіти з запалом господаря про добро, в якому він особистої участі не бере...Тому що всі тяжкі роботи (до яких належить і землеробство) косяніють без нагляду, заохочення чи особливої неволі, яка часом залежить від обставин» [13, с. 69].

На думку М. В. Квака, В. Каразін прагнув розрахунками показати неточність, а то і надуманість статистичних описів його батьківщини іноземцями. У своїх статистичних розрахунках він показав добробут кожного поселення, стан управління та вплив «розташування та клімату» [7, с. 320].

Виступав за поширення освіти: «І ця лінь охоплює особливо неосвіченого, бо його потреби обмежені; грубі його бажання швидше здатні спонукати до шкідливої діяльності, ніж до праці. Простолюдство, якщо воно не кероване, навіть за найсприятливіших умов ледве може задовільнити свої найнеобхідніші потреби» [13, с. 69].

А. Хрідочкін та П. Макушев зазначають, що В. Каразін домогся підписання імператором указу про відкриття університету у місті Харкові, організував декілька зборів коштів на підтримку заснування навчального закладу, пожертвував свої кошти через недофінансування на підготовку приміщень і придбання необхідного обладнання, запросив іноземних спеціалістів працювати в університеті тощо. Закликав самодержавство «наставити» дворянство на пошук шляхів «поліпшення долі селян» і радив реформувати фінансову та судову системи [16].

До прогресивних результатів діяльності В. Каразіна варто віднести:

-спроби обґрунтувати витрати праці і ціну хліборобської праці – встановив оцінку робочого дня у своєму селі Кручик на Богодухівщині (нині – Харківська область) та на її основі вивів «середню ціну для землеробської праці – тридцять копійок...» [13, с. 69];

-ідеї, що ціна землі має бути похідною від ціни хліборобської праці (у цьому він був прибічником трудової теорії вартості): «Ціна ж однієї десятини доброї рільної землі, що продавець продає без термінової потреби і вроздріб, виявилась у нашій околиці сорок п'ять рублів, або те саме, що й ціна 150 днів землеробської праці. З деяких міркувань я роблю висновок, що в будь-який час і в середній полосі ..., посередньо заселеній, ціна десятини орної землі повинна рівнятися ціні ста п'ятдесяти дням сільськогосподарських робіт. Осмілюся повторити, в середній полосі, оскільки в інших місцях ціна землі і праці буде в іншому співвідношенні, виходячи з кількості населення. Треба сказати між іншим важливу істину: складне співвідношення між собою цих двох цін могло б послужити для державної економіки дуже важливою підвалиною» [13, с. 69]. Із наведеної цитати випливає, що В. Каразін вважав факторами ціни землі показники її якості та інфраструктурні фактори (розташування, забезпечення трудовими ресурсами тощо), а також вважав, що ціна праці і ціна землі – є важливими елементами державної політики і державного регулювання економіки.

В. Каразін, хоч і був прихильником прогресивних методів виробництва в сільському господарстві, автором низки винаходів в галузі техніки, знавцем фізики і хімії, але джерелом вартості і прибутку вбачав у праці у сільському господарстві, а не ремісництво чи промисловість: «Я зовсім не зобов'язую всіх моїх поселян брати ділянки і бути хліборобами, але терплю й майстрів. Тільки терплю, бо все моє добро зберігається для перших, як для кориснішого стану людей» [13, с. 75].

Отже, він розробив аграрну програму, в якій пропонував ліквідувати панщину і замінити її грошовою рентою з передачею частини поміщицьких земель селянам у вічне спадкоємство. З метою подолання економічної відсталості пропонував розвивати високими темпами промисловість, зміцнювати грошову систему та державні фінанси.

Висновки

Таким чином, Семен Юхимович Десницький, Михайло Андрійович Балудянський, Василь Назарович Каразін здійснили суттєвий вклад у формування та розвиток економічної теорії того часу.

Досягнення і здобутки теоретиків економічної науки як правило, відображають рівень розвитку суспільних відносин та залежать від стадії, що проходить певне суспільство у своєму розвитку. Дослідження виявило, що часто науковці-теоретики обстоювали інтереси власників ресурсів, асоціювали багатство з чеснотами, обґрунтовували існування землевласників та експлуатацію ними найманого працівника, вбачали основною причиною бідності лінощі, незацікавленість в результатах праці, нездатність відповідально і розумно організувати свою працю. Ці тенденції

характерні не тільки для світової, але й для української економічної думки. Так, М. Балудянський та В. Каразін причину бідності простого українського народу вбачали в пияцтві та лінощах, які призводили до морального та матеріального зубожіння; основним своїм завданням вважали допомогти більш заможним селянам, які мали певний стартовий капітал; отримували певні субвенції від урядів.

Українськими вченими поширювались та обговорювались здобутки європейської економічної науки. Особливим визнанням користувалося вчення А. Сміта. Для економічної думки в період, що розглядається, характерна боротьба між трудовою теорією вартості та теорією граничної корисності, яка вже була поширеною в світовій економічній науці.

Варто зауважити, що пізніше на економічну думку справили вплив ідеї утопічного комунізму, що панували у Франції XVIII ст., а також утопічна модель ідеального суспільного устрою англійця Р. Оуена; з початку 1880-х рр. ідейною течією в Україні стає марксистська теорія та соціалістичне вчення. Найбільше зацікавлення викликала аграрна частина марксизму. Не дивлячись на певний утопізм соціально-економічних уявлень, українські діячі визвольного руху були добре обізнані з досягненнями науки країн Заходу.

OLENA V. PYLYPENKO^{1*}, VLADYSLAVA O. SHEVCHUK²

1* Candidate of Economic Science, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Marketing and Business Administration, State University of Infrastructure and Technologies, e-mail: o_v_pylypenko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3096-2377

2 Candidate of Economic Science, Associate Professor, Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics, State University of Infrastructure and Technologies, e-mail: wladka@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7121-598X

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF ECONOMIC THOUGHT IN UKRAINE UNDER THE INFLUENCE OF CLASSICAL POLITICAL ECONOMY IN THE LATE XVIII – EARLY XX CENTURY

The purpose of the work. The article describes and analyses the achievements of such figures as S. Desnitsky, M. Bałudjanski, V. Karazin in the process of formation and development of Ukrainian economic thought in the period of the eighteenth and nineteenth centuries. It is analysed that the most significant influence on the system of economic views of these Ukrainian researchers was made by the concepts of representatives of classical political economy. **Methodology.** To achieve this goal, both general scientific and special methods of scientific cognition were used, in particular scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis – to study the sources, provisions and hypotheses expressed by S. Desnitsky, M. Bałudjanski, V. Karazin, formed under the influence of the views of the classic of political economy A. Smith. **Results.** The article analyses the views and ideas of S. Desnitsky, M. Bałudjanski, and V. Karazin in historical, evolutionary, theoretical and practical aspects. It is determined that the economic views of these Ukrainian scholars are mainly based on the theoretical foundations of classical political economy, in particular, on the concepts of A. Smith. **Scientific novelty.** It is substantiated that S. Desnitsky's research was focused on the category of "property" and the analysis of property relations; M. Bałudjanski in his manuscripts approved the conceptual apparatus of political economy, studying the market mechanism, situation and competition in the field of agricultural production; V. Karazin, being a supporter of the labour theory of value, developed an agricultural programme, implemented his projects and inventions in agriculture, developing also Ukrainian technical thought. **Practical Significance.** The study found that theoretical scholars served the interests of resource owners, associated wealth with virtue, justified the existence of landowners and their exploitation of hired labour, and saw laziness, disinterest in labour results, and the inability to organise their work responsibly and reasonably as the main cause of poverty. For example, M. Bałudjanski and V. Karazin saw the cause of poverty of the common people of Ukraine in drunkenness and laziness, which led to moral and material impoverishment; they considered their main task to be to help wealthier peasants who had some starting capital; they received certain subventions from governments.

Keywords: history of economic thought, classical political economy, S. Desnitsky, M. Bałudjanski, V. Karazin.

REFERENCES

1. Vajnovs'kyj, A.M. (2013). Evolucija samoorganizacioni sudovoji vlady na ukrajins'kykh zemljakh [Evolution of self-organization of judicial power in Ukrainian lands]. *Bulletin of the Mariupol State University*, 5, 179-185 [in Ukrainian].
2. Gelman, A.Yu., & Chaikovska M.A. (2019). Analiz ekonomichnykh pohljadiv Vasylja Nazarovycha Karazina [Analysis of the economic views of Vasyl Nazarovich Karazin], *Suchasni naukovi pohljady na ekonomichnyj rozvytok krajiny, Materialy naukovo-praktychnoji konferenciji* [Modern scientific views on the economic development of the country, Materials of the scientific and practical conference]. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
3. Golubka, S.M. (1998). *Ekonomichna systema M. A. Balug'jans'kogho* [The economic system of M. A. Balugyanskyi]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
4. Goncharov, A.V. (2022). Pytannja socialjnogho zakhystu v pracjakh ukrajins'kykh uchenykh v drugij polovyni XVIII st. – na pochatku XIX st. [The issue of social protection in the writings of Ukrainian scientists in the second half of the 18th century. - at the beginning of the XIX century]. *Dialog kul'tur u Jevropejs'komu osvittjnomu prostori, Materialy VII Mizhnarodnoji konferenciji* [Dialogue of cultures in the European educational space, Materials of the VII International Conference]. Kyiv. Retrieved from: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20274/1/Dialog_2022_P109-112.pdf [in Ukrainian].
5. Zlupko, S.M. (1994, November-December). "Ekonomichna systema" Mykhajla Baludjans'kogho ["Economic system" by Mykhailo Baludyanskyi]. *Universe*, 28-30 [in Ukrainian].
6. Znamenskyi, G.L. (2009). Do 90-richchja akademichnykh ekonomiko-pravovykh doslidzhenj v Ukrajinu [To the 90th anniversary of academic economic and legal research in Ukraine]. *Economy and law*, 1, 5-8 [in Ukrainian].
7. Kvak, M.V. (2006). Evolucija pohljadiv uchenykh na nacionaljne baghatstvo (XVI-XIX st.) [The evolution of scientists' views on national wealth (XVI-XIX centuries)]. *Scientific Bulletin*, 16.6, 315-323. Retrieved from: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2006/16_6/315_Kwak_16_6.pdf [in Ukrainian].
8. Ksenych, A. (2009). Mykhal, Mykhajlo, Mykhajil Baludjans'kyj [Mykhal, Mykhailo, Mykhail Baludyanskyi]. *Our word*, 35. Retrieved from: <https://lemky.com/280-mikhal-mikhajlo-mikhayil-baludjanskij.html> [in Ukrainian].
9. Kulyk, L. (2007). Semen Jukhymovykh Desnyckyj [Semen Yukhimovich Desnytskyi]. *Nizhyn antiquity*, 3(6), 121-124. Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20316/16-Kulyk.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
10. Maistruk, O.M. (2013). Vasyl Karazin i Filotekhnichne tovarystvo (20-ti roky KhIKh st.) [Vasyl Karazin and the Philotechnical Society (20s of the 19th century)]. *Scientific Bulletin of Donbass*, 4. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_8 [in Ukrainian].
11. Nebrat, V.V. (2013). Ekonomiko-pravova koncepcija ta reformatorski ideji Semena Desnyckogho [Economic and legal concept and reform ideas of Semen Desnytskyi]. *Economic theory*, 1, 86-97 [in Ukrainian].
12. Oleinikov, V.V. (2010). Finansovo-pravovi pohljady M. A. Balug'jans'kogho [Financial and legal views of M. A. Balugyanskyi]. *Aktualni problemy pravovogho rehuljuvannja finansovo-kredytnykh vidnosyn v umovakh kryzy: praktyka pravozastosuvannja i shljakhy jiji vdoskonalennja, Zbirnyk tez dopovidej za materialamy Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji* [Actual problems of legal regulation of financial and credit relations in crisis conditions: law enforcement practice and ways of its improvement, A collection of theses of reports based on the materials of the International Scientific and Practical Conference]. Sumy [in Ukrainian].
13. Zlupko, S.M. (Ed.). (2007). *Ukrajins'ka ekonomichna dumka* [Ukrainian economic thought]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
14. Farenij, I.A. (2021). Teorija istoriji ljudstva Semena Desnyckogho (do dzherel naukovoji metodologiji piznannja istorychnogho procesu) [Semen Desnytskyi's theory of the history of mankind (to the sources of the scientific methodology of knowledge of the historical process)]. *Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky*, 2, 7-21 [in Ukrainian].
15. Khridochkin, A.V. (2001). *Suspiljno-politychni pohljady V. N. Karazina* [Socio-political views of V. N. Karazin]. (Candidate's thesis). Dnipropetrovsk National University. Dnipropetrovsk. Retrieved from: <http://www.disslib.org/suspilno-politychni-pohljady-v-n-karazina.html> [in Ukrainian].
16. Khridochkin, A., & Makushev, P. (2021). Vasyl Nazarovich Karazin: historical portrait against a backdrop of the epoch. *East European Historical Bulletin*, 18, 30-44. doi: 10.24919/2519-058X.18.226563 [in English].

Стаття надійшла до редакції: 25.10.2023
Received: 2023.10.25